

Вічник
Мирослав Дочинець

Це – сповідь великої душі, документ мудрого серця. Це не просто опис виняткової долі незвичайної людини. Це – подарунок долі для того, хто запитує себе: «Хто я, звідки я, для чого я? І куди я йду?» Це письмо допоможе віднайти себе й укріпить у великому Переході з нічого у щось.

Мирослав Дочинець

Вічник

Сповідь на перевалі духу

Ми приходимо в світ,
Стиснувши руки в кулак,
Ніби хочемо сказати – все мое!
Ми покидаємо світ з відкритими долонями –
Нічого я не взяв,
Нічого мені не потрібно!
Весь я ваш, боги!

Гімн Сократа

Світ ловив мене, але не впіймав.

Григорій Сковорода

Я – подих у Божому небі. Я – лист у Божому лісі.

Халіл Жибран

Зачин

Якби я так годен, як не годен, я б написав вербовим прутиком свою книгу на плесі води і втішно спостеріг би, як птахи з високости зчитують її і як слова, спіткнувшись об каміння ріки, підносяться в небо, а відтак спадають на землю місячною росою. Бо слово написане не вичахає, не обертається в земний тлін, як ті, що виводять його. Слово, зачате пером і запліднене мислю, несе свою службу довіку.

Якби я мав золоте стилло хисту, я б радо мережив папір. А так – піднімаю перо, змайстроване зі старої гуцульської дримби, яку під Говерлюк подарував мені веселий ватаг, котрому я повернув зір. Се перо я вигострив на гранітній плиті, змочуючи в квасний потік, – і зараз воно тьмаво блищить до мого ока і справно порипує в такт моїй потузі. Неначе само шепче-зчитує те, що виводить моею рукою. Ми розуміємося. Слово йде за пером, наче за плугом.

Наладив я й чорнило з терпкої калини й бузини тим спіхом, як чинила мамка, готуючи мені школярську виправу. Коли поженити ці ягоди товкачиком у ялівцевому горнятку, пуститься синька, що скріпиться бродінням і лягатиме на папір винною барвою.

А папір чекає мене давно. Ще як замолоду вандрував я полонинами і крем'янистим шкаллям, то в Арпадових загатах напав на бетоновий дикунок. Дві людські костوماхи там лежали і зброя, до якої я не діткнувся. А ранець доброго шкіряного шитва прибрав я собі. І в тому ранці в провощеній цераті був пак паперу. Аркуші кістяної білоти холодили пальці і на доторк пестилися, як молоде тіло, шовковою пористістю. На зшитку прочитав я по-німецьки, що папір справлено з рисової соломи. Сей папір і зараз мені так клично пахне. І коли зашпортається пораз перо з утоми і я примкну на мент очі, увижаються мені хиткі рісочки, що вигойдують десь на теплому вітрі тверді, як перли, зернятка. І голова моя ще більше тяжіє з розмислу: яке я сипну зерно-слово на аркуш.

Наситився я за життя книгами, пересіяв через душу їх мудрість, залишивши собі на карбі хіба що дрібку – як соли, котру береш із собою в недалеку дорогу. Віщі ряди слів стоять перед очима, як рідні лиця; і маю я що повісти світу, маю що видобути зі споду душі і мушу; і прошу на се благословення, сил і снаги, щоб написане мною не мертвим саваном лягло в гробівець пам'яти, – а живую водою на людський хосен і спожиток.

«Нате!» – кажу я вам, тим, що йменували мене в своєму невір'ї, в своїй боязкій шані – то Знахарем, то Знатником, то Відуном, то Босоркуном, то Характерником, то Вічним Дідом, то Тим, що живе в Чорній Хащі...

«Нате! – кажу я вам, – скарб моєї душі й тіла. Тут він увесь. Кладу вам його під ноги».

Хтось переступить, як непотребу. Хтось обачливо промине. Хтось посміється з висоти своєї школованости. А котрийсь і зачерпне з сього мисленного кадуба, і буде він йому непохибною радою на вітрах судьби. Для нього й проваджу сю повість.

Цілковий вік свій промовляв я до інших, тепер потолкую сам із собою.

І от, поклавши на ріжечку аркуша калиновий хрестик, починаю свою дорогу берегом паперового листа. І слово йде за пером, наче за плугом.

З чого ж почати? Знаючи починають з початку. Але де він – початок? І що він – початок? Відаю одним: тільки не з'ява з материнського лона. Бо се лише ступець у грішний світ. А народження – то поклик. Поклик, який ти почув і розпізнав у хащі пустих голосів.

Нікому, солодкі мої, не дано пізнати до кінця Істину. Бо не має вона стосунку до наших земних уявлень, до наших законів. І нікому не переступити цього порога. Але ступити на сей духовний поріг можна і треба. Так постановив собі я. І, як звізди ліпше видно із дна криниці, так і Небо відкривається тому, хто неустанно споглядає його з глибини духовної схими. Так і я колись найшов сю камінну криницю, пустельну темницю мого сум'ятного духу. Жива окрушина в лоні гір, піщинка в морській мушлі, – я викохував тут у собі перл безсмертної душі. Упосліджений світом і покинутий людьми, замкнений у кам'яній коморі Природи, – знайшов я свободу волі і радість ширяння духу.

І от як то було.

...Коли на досвітку нас повели в Перевал, біла мжа холодила нам розпалені безсонною ніччю лица. Боканчі слизькалися на мокрому камінні. Десь долі гриміла повна з талих снігів ріка.

«Борше, борше, руські свині!» – погиркували мадяри.

Ми й насправду випозірували, як свині, – немиті три дні, оброслі, в корості болота, голодні й причмелені позавчорашнім, зо смертною жуροю в очах.

«Куди нас женуть?» – зазвідав я сотника Скобала, що з розбитим коліном калічкував зобіч.

«На Голгофу», – хмуро одрізав той.

Лівий сотників вус був спалений, а правий він часто здував із нижньої губи. Він тяжко дихав, легені рипіли під грудьми.

«Може, й ліпше вмерти на Голгофі, ги на Красному полі, – вповів я. – Ближче до Господа. Лише шкода, пане командире, що не ви нас ведете, а ці песиголовці».

«Що гучиш, хлопче? Я воджу в бій, а не на бійню».

На Красному полі Скобало доручив мені англійського машингвера і тримався близько, хоч і бігав уздовж колійного насипу туди-сюди. Я під патрони постелив кукурудзяного листя, новенькі кулі аж сміялися до сонця. На машингвер сотник покладав велику надію. Командант наш був твердий і смілий чоловік, а ми були молоді і не навчені вмирати. Перший панцерник, що гусінню повз від Копані, бухнув у колодязь, під яким я сидів із машингвером. Цямрину рознесло, як жменю пір'я, а мені на ліве плече верло колоду. Кість хруснула, і рука повисла, як батіг. Сотник погладив рукав – я заревав. Тоді він роззирнувся і відкапчав багнет від карабіна, спіхом роззувся, подер онучу на пасма і прив'язав мені того багнета до ліктя – аби рука рівно трималася на грудях.

«Стріляй одною рукою. Машингвер на ріжках, сам обертається куди треба. Стріляй по шинелях і, може, лучиш у вічка панцерника», – і побіг нахильці далі.

Я направив цівку на зелену шкатулю з колесами і натиснув на цвінкель. Далеко на залізі скипали іскри, і люди, що бігли на нас, пригинали голови. Тоді я почав сікти дерева, старі черешні, над дорогою, – і галуззя, ще безлисте, падало їм на плечі. І се ще більше їх пужало. Я хотів пересікти грубого горіха, аби той упав на дорогу й перегатив їм путь, та мій машингвер здригнувся, порснув і затих. Тепер було чути, як ріденько пукають січовицькі карабіни, і Тиса гейби ковтала ті несмілі звуки. А коли били малярські гармати, мокра ринь бризкала на наші уйоші й шапки, і залізні штреки за сим довго й сердито гули.

Коли малярі були за яких сто метрів, сотник виліз на насип і гойкнув: «Пристєбнути багнєти!» А що я мав пристєбнути до своєї пушки? Засилив приклад під пахву і побіг за сотником, морщачи від страху чоло.

А що було далі, чи й розказувати... Як стріляли по нас і кулі тьопали з сукна криваве клоччя. Як клали нас на місці трупом. Як нас оточили і били прикладами в твар, а потім чоботами трошили голови... Як силували колінкувати і пускали в роти струмені сечі: «Україну хочеш, копи́ле? На!» Як заганяли нас багнетами у крижану Тису і казали пливти. А другі з того боку стріляли по воді, і кулі плямкали, як коли дощ цяпає на плесо... Як декотрим пороли черева і прибивали до верби кишки, а ззаду шуськали ножами, щоб караник намотував свої кишки на дерево. А самі гугнали січовицький гімн і приповідали: «Україну любиш, сомаре? То танцюй! Тонцолні, тонцолні!»

Що ми, діти, до цього виділи, що знали? Може ми й знали, гуртуючи рої в Хусті, що на тому притисянському полі приспїє вмирати. Але не знали, що се буде так.

Не суди нас строго, Карпатська Україно. Коли ми лежали в підмерзлій ріні, холодїючи не так від каменя, як від невідомого страху, над нами рівним шором летіли дикі гуси-лебеді. Вони вертали домі́в із далекої чужої тепліни. Вертали на свої розвітрені гнізда. Бо лише тут їм добре. І нам тут було добре. Тут проминуло солодке дїтвацтво і прийшло неспокійне легінство. Нам кортіло любити дівчат, але випало пізнати коротку, як березнева днина, любов до України, до її малого Карпатського терену, в який вона зараз пускала своє калинове коріння. В промерзлий глиняний тужавик.

Нам було добре жити тут. Але не в сей мент, коли розум розривався між тілом і серцем, – і тіло студенив піт жаху, зате душа ширяла з лебедями над полем, яке тоді ще не називали Красним. Нетерпеливо крячіло вороння з берегових тополь, передчуваючи масну вечерю, а ми грїли землю грудьми і тремким диханням.

Чуєш, Карпатська Україно, не суди нас, слабих і невмілих. Ми ще не знали, як жити, а вже мусили вчитися вмирати за тебе.

То нич, що ми тоді піднялися ненадовго в повний ріст. Головне, що ми впали на свою землю, очима до свого неба. І нікуди й ніколи ми звідси не

рушимо. Бо лежимо тут не кістями, а серцем. Бо ліпше своє лико, ніж чужий ремінь.

...Тепер нас, пересіяних смертю, гнали на Перевал.

«Якщо вбити, то нащо нас провадити аж під хмари?» – питав я з малою надією сотника.

«Сі не вб'ють, бо ми полонені зі зброєю в чесному бою. А зроблять то поляки. Лиш-но ступимо на їх землю. Ті панькатися не будуть. Я їх знаю – в самого добра літра польської крові колобродить».

«То, може, вони вас помилують?»

«О, ні, сього я ім не подарую. А ти, хлопче, слухай сюди, – стис зап'ястя моєї здорової руки. – Доки туман, доти маеш нагоду порятуватися. Скочиш у ялиновий гущавник – і дай ногам знати! Ачей, в імлі не поцілять. А поцілять, то годиною-другою раніше. Яка ріжниця?»

«А ви? – звідаю пошепки. – Чому ви не збайлуєте?»

Офіцер уколів мене гострим оком:

«Я? Я той, що водив інших на смерть. То чому сам маю від неї втікати?» – і зирнув на мене, як із темної ями. Ті очі й зараз передо мною – чорні, з кривавими цятками. Очі птиці, що чує свою кончину.

Тепер, із дзвіниці свого перестиглого віку, я обертаюся в той згірклий март і зчитую крізь пласти років розуміння: немає в нас серед людей ні ворогів, ні друзів, але кожен з них – малий чи великий учитель, що, як придорожній стовп, направляє твій поступ. Так мені було послано й сотника Скобала, що в малому часі явив мені велике: в терміні вмирання явив науку життя. А про інших, що дали мені свої неперебутні школи, я буду говорити далі в сьому нотисі.

...З півгодини ми йшли без бесіди. А пак сотник мене зась за руку торгає:

«Важся, синку, бо туман вичахає, а з ним і шанс твій».

«Не зможу я, пане».

«Зможеш!» – скрипнув зубами сотник.

«Ледве ноги волочу».

«Ти на ноги не гріши, – правив він водно своє. – Ти бери ноги в руки і лети наосліп. Аж до Чорного лісу. Там принишкнеш. Туди навіть звірі не потикаються».

«А чому я, пане? Чому ви кого другого не нараджуєте?» – несміло питав я.

«Чому? Бо ти не для кулі, хлопче. Бачив я на Краснім полі, як ти попри вояків стріляв. Душа в тебе світла. Такі жити мають».

«Нич з того не буде», – гірко видихнув я.

«Буде! – сказав, як відтяв, сотник. – Живи й за нас, хлопче. Живи й помагай жити иншим», – при сих словах обіруч гупнув мене в плечі, штурхнув з урвища вниз.

І залопотів я, як сніп, по гострому каміняччю, по колючих корчах джеряпину, хапаючи зубами мокру траву, обдираючи руки й твар. Через тлум болю чув, як тріщали за мною постріли і як щодалі їх глушило ревище ріки. Вода прийняла потовчене тіло в студену кипінь, розгойдала, як солом'яну бубку, і понесла до запаленого сонцем крайнеба.

Ріка не стратила мене. Зріс я на тучних водах Тиси і зараз, щоб держатися на плаву, мені було доста одної, здорової, руки. Ріка вивергла мене на зарінок, де я зачепився за навислу вільху і, як килава жаба, вицабав на берег.

Як сліпій куриці зерня, трафився тут стіг сіна з укритим цератом заголовком. Не знаю, звідки добрав я сили, щоб вискубати собі в сіні яму, заліз у неї і затих, нагріваючи тілом сухе гніздо. Мишка попискувала мені на вухо свою колисанку. Але не довго я чув її – сон зломив мене на добру добу.

Прочувався передсвіта і, боячись гулькнути на людей, сліпма рушив у хащі. Знав, що поголос про втечу війнув селами і на мене вже чигають жандарми. Одне стелилося спасіння – ліс. І я дерся в гушак, обминаючи возові колії і топтані путики, вгадуючи в корчмохах звірині тропи. Що я робитиму в хащі сам – про се я боявся й думати.

Пралісні дебрі глухли й темніли, очі виідала сіра ряботина, гнітила спресована тиша і замкненість простору. Вітролом, грубезні колоди, терня й намети гнилого листя перегачували мені хід. Щоб обдурити голод, я пив зі жмені воду і жував бруньки. Вбита рука затерпла, посиніла, я її не чув.

Деінколи крізь галуззя вцірялося, як мачуха на діти, бліде сонце. Але й того було доста, аби хоч мало розвіялись мої смурні гадки. Я біг-утікав від страху в страх, від учорашнього дня – у безвість. Птиці вривали свист і завмирили, коли я човгав нетрищем, звірі скляними очима косилися з криівок. Я був тут чужий, і мені все було чуже й дике. Ранній вечоровий сутемок давив, як віко домовини. Далі йти було ніяк. У яму під вивернутим коренем я назгрібав листя й сухої папороті, зарився, як звіря, і в полохливому сні перебув якось ніч.

Прохопився я від теплового повію в лице. Розтулив очі і увидів инші очі – як дві великі сливи. А під ними – мокра зморщена рийка. Ведмідь! Він скривив морду, як чоловік до плачу, і хрипко заревів. Я зірвався на ноги й перелетів через пень, помагаючи собі здоровою рукою. Страх, як вітер, гнав мене в плечі. Серце гупало десь аж під черевом. Оббігав колоди, перескакував вирви і поточини, пружиною вихапувався з ярків. А ззаду насідало звірине хурчання. Ялинник рідшав, я біг уже просікою і потиличним оком бачив, як назирці вайлакувато хлипає ведмідь. Худий, облізлий по зимі. Закралася гадка, що він не доганяє мене, а просто жене.

Раз у раз спочиває, потираючи лапами голову. Ніби й мені дає перевести дих.

І от я вже на голій руні, бігти по всохлій траві-псяйці легко. Знаю, що звір не любить відкриту шир – вітер збиває тут нюх, а очі після голодної зимівки ослабли. Та ведмідь бере вліво, йде наперейми, жене мене на кремінну косу.

«Добре, – думаю я, – може, там відіб'юся від нього камінням».

Ага, каміння тут біда має, а те, що є – таке дрібне, що лише у воробків шпуряти. І гоп – полонинний хребет обривається звором, та таким крутим, що я і з двома здоровими руками не зліз би в долину. Іржавою папороттю оторочена ся стіна, ані корчика, за який би вхопився. Голе урвище.

«Туй мій кінець!» – шепочу в дурманній гарячці і обертаюся очима до лиця смерті. Вона желіпає вже близько, пахне злежаною шерстю і псячим калом. Стає на задні лапища і суне на мене. Я чую гаряче дихання і сипле гурчання. Здеревенілий тілом, я смиренно чекаю, що буде далі. Ведмідь простягає лапу і хляпає мене по хворому плечу. Гойкнувши від болю, я втрачаю твердь під ногами й лечу в провалля. А звір реве мені вслід, і в ревищі тому я запаленим мозком вчуваю дике реготання...

Не можу знати, як довго я пролежав у безпам'ятті. Годину, день, а може, й більше. Коли вернулося розуміння, на грудях моїх сиділо сіре потя і тоненько зіпало. Я зопершу подумав, що то моя душа. Боявся дихнути, щоб не спудити її. Птиця шіковно злетіла, а душа лишилася під бабиним вовняним светром, ледве тепла. Холод притлумлював біль струдженого, побитого тіла.

Коли втямив, хто я і де, спробував ворухнути пальцями хворої руки – вони подалися. Тоді сперся на лікті, роззирнувся. Зелені плахти ялин нависали обоабоки, відчахнуті гілки лежали піді мною. Ось де був мій рятунок: ялинові лапи прийняли мене в падінні і поклали на м'який устіл сухої хвої. Між деревами світліла прогалина, метрів за п'ятдесят курився ріденький димок. Я зрадив, що то чиясь ватра, зібрався на силах і потягся туди.

Дивниця відкрилася очам: курилося парю темне болітце, ще й тихо побулькувало запахом тухлих яєць і згірклого воску. Зокола рясно впечатані в чорне багно сліди ратиць, віхті шерсті, пір'я. Видати, сюди щось тягло звірину. Чей мені ся купіль теж не похибить! І я сторожко встромив туди свою долоню – її обхопило шумовиння пухирців. Вода була тепленька, масна, як куряча поливка. Сяк-так здер я з себе одіж і зсунувся в нуртливую теплінь. Шкіру млосно заштрикало, заскомтало, відпускало нерви. Риб'яча душа дітвацтва пробудилася в мені, війнула шовковими плавниками, вертаючи в блаженну сонячну криницю мого первородного світу...

«Бульк-бульк-бульк», – булькотів на вухо лісовий котел.

Я вибулькнув з матері в яму, де мочили коноплі. Був такий мізерний, що в дівки-матері до посліднього дня й черева не бачили. Зродила вона мене семимісячним, коли полоскала коноплі. Підняла читавенький снопик, щоб нести на сушку, – і тут шубнув з неї у воду я. І став, як пуголовок, перебирати ногами, сновигати між жабуринням. Мамка зо страху й подиву довго мене з калабані не витягувала. А сам я й не спішив на твердину, у воді мені було любо й безпечно.

Всі ми вийшли з води. З води живемо, водою хрестимося. Вода очищає наші душі й омиває кости, а відтак піднімається в небо паром, щоб упасти дощем, щоб породити й напоїти інших. Кожний із нас – то жива крапелька води, що є земною і небесною водночас.

Бульк-бульк-бульк...

...Вітця в мене не було. Моїм сонцем і моїм місяцем була мамка. Руки її пахли молоком, а коси попелом з печі. Вони й барву таку мали. Ми були такі бідні, що, бувало, мамка зашивала мій своїм волоссям, бо в хижі не знайшлося ниток. Вона була служницею в пана Драга, а коли знайшовся я, звідти її погнали. Баба з ганьби теж хотіла її вигнати з дому, та дідко не дав. Він лісникував у Драга і здогадувався, звідки в доньки знайшлося дітвача.

Мамка колисала мене у вербовій кошарці, прив'язаній до яблуні. Подерла на пеленки останню свою сорочку. А коли я зоп'явся на ноги, то з ярі до снігу ходив у кучих ногавичках, без сорочки і обувки. Так я і спав коло мамки на солможаку, набитому перетертою соломом. Увечері мамка клала мене на ладу і обмивала руки, лице, ноги. Тоді хрестила й приповідала:

«Господи, дякуємо Тобі за ще один день, котрим Ти нас обдарував. За те, що укріплював нас і оберігав від усього лихого. Прости нам вільні і невольні гріхи, якими за день зажурили Тебе зі слабости й нерозумности своєї. Лишаємося за Тобою, як за стіною, і кладемо в Твої руки свої душі. Хрест під себе стелимо, хрестом вкриваємося, хрестом кланяємося і все зле від себе відганяємо. Прости нас, Господи, й благослови».

І цілувала мене в очі. В одне і друге. Коли мені часом кажуть, що мої очі на саме денце чужої душі заглядають, я сміюся: це від моєї мамки. Вона любила цілувати мене в очі.

Моя мамка навчила мене подяки. Розпочинати й звершувати днину подякою. Приймати радощі й прикрощі з подякою. Все, що стається з нами, – благодать. Се милість Згори. Навіть випробування. Нам ніколи не посилається більше, ніж ми можемо знести. Що більший іспит, то більше від тебе хочуть. Знаходь у собі сили перейти поле смирення. І прийдеш до тихої води.

Бульк-бульк-бульк...

... Широкоплечий, як двері, ввижалося, що хижа наша тримається на дідових раменах. Та так воно й було. Дідо кував коня лише на передні лаби, на чотири підкови не заходило грошей. «Коли вивчишся, будемо кувати й задні», – казав з вуркотливим смішком. Вони спрягалися з сином і так орали свої пісні кам'яні нивки.

Під хащею в діда були довбані кимаки з бджолами. Увечері ми ходили туди. Дідо брав бджіл у щіпку і клав їх собі на волосся, на бороду. А пак по одній легенько тулив і до мене: «Так вони твій запах запам'ятають і не будуть кусати. Се дуже розумні мухи».

Дідо ходив у вовняних гатях з широким пасом-чересом і мав довге темне волосся, в яке після іди витирав руки. Рипучі постолі взував лише до роботи, більше ходив босим, нерідко і взимі перебігав так двором. Куди б не іздив, на возі мав корчажку свіжої води, яку за день і випивав.

Вода чистить мозок, як скло, – любив приповідати. – Радо її пий і споживай те, що зросло на воді й на сонці, і будеш чистим і твердим, як скло».

Сам він не сідав за стіл, кедь там не лежав жумак зеленини. Баба се добре знала. Яка приправа, така потрава. Міг зрідка ввечері глитнути вина чи паленки на хроні чи на павутинні. Та не більше, як на два персти в погарчику. Так, аби лише рот сполоснути. Коли хтось більше пив, дідо морщився: «І людям мерзко, і Богу. Не будеш пити – нич не втратиш. Будеш много пити – втратиш усе».

Він на все позирав з легким смішком. Дідо був моїм першим учителем. («Глядай не долю, а волю»). Посилав мене до кадуба за квасною водою з глиняним пивняком, у якому цоркотіли камінці. На дорогу давав скибку кукурудзяної начанки. За мною ув'язувалися ластівки. Я гадав, що вони лакомляться на хлібець, і жалівся дідові. А той сміявся: то вони за кониками й бриндаками летять. Ти йдеш, збиваєш траву – комашня фуркає в боки, а ластівки й раді кормові. А коли сам він ставав у ярню оранку, то першу грудку землі кидав ластівці – на гніздо.

Дідо навчив мене видіти довкола все живе й тішитися йому – дереву, бадиліні, птиці, звірині, землі, небові. Він ніколи не обіймав мене, але я бачив, як його огрубіла рука пестить мох на криничній цямрині чи виноградну лозу. Він не говорив мудрі слова, але мудрість його коренилася в добрих очах і уважному серці. І від сього йому, неписьменному, відкривалися знання, незнайденні і в розумних книгах. При його многотрудному житті се плекало його душу, давало їй обнову й успокоєність.

У тиху годину він сідав самотиною і споглядав світ природи. І сам зливався з тим світом. Завмирав, очі затягувала волога паволока. Тоді я не впізнавав свого діда. З часом зрозумів: блажен, хто виховає в собі волю розуму і спокій душі. Се – щастя.

Бульк-бульк-бульк...

...Між нами крутилася, як веретено, баба. Така ж суха і чорна. Її пташині вічка-поприни дірявили нас наскрізь. Баба вгадувала всі мої заміри, звідкись знала про всі мої денні гріхи. Сусідкам вона всі кишки попереїдала. Бабиного язика боявся навіть сільський піп. «Ся вповість – як прискіпить». Люди казали, що дідो виміняв бабу в шатрових циган на кобилу. Не знаю, чи то правда, але моя баба метала карти, зливала віск, судила по волосині, приймала в породіль дітей і спроваджувала мерців.

Мали бабу в селі за шептунку. Дрібних дітей вона купала в старій помийниці, щоб росли неврекливими. Для когось гасила водою грань і обмивала тіло. Слабим на дихалку розсипала жменями сіль під постільлю. Ялові жони перед тим як прийти до баби, клали під себе на ніч коцку цукру. Баба потім зчитувала з неї болячки. А цукор часто віддавала мені. Дехто за лік приносив яйце, дехто мірку зерна чи шапку горіхів. Баба товкла ті горіхи, показуючи на зернята: «Здри, неборе: оріх подобає на чоловічеський мозок. Бо має він силу для мозку. І чоловічу силу. Добре з'їсти щоднини хоч еден-два орішки. Будеш кріпкий, як дерево».

Не знаю, яким хворобам баба зараювала, а яким ні, та коли мої ноги обсипали страшні бородавки, баба нараз повела мене до вуя Ферка.

Перше коріння в лісі баба копала на Симона, коли ниви вже прийняли зерно. Ті гіркі корінці належало заживати натщесерце. Вони мали «впокорювати серце». А ягоди від «смолавки» збиралися аж під зазимки. Лічницю свою баба обладила в глиняній шопі. Там день при дні щось варилося, колотилося, сушилося, товклося, розтиралось. Я підносив жердя з хаці і цубрив у відрі воду.

Ясно пригадую собі оті вечори. За дверима по-осінньому вільго, і цвіркуни сюрчать уже ліниво, ніби дрижать від холодної роси. А нам у шопі файно. І козі Анці, і мені, і бабі, що моляться в кутку, спершись на бочку із керинею. Я вартую огонь. З мідної цівки точиться вербовим прутиком слив'янка. На ній баба настоєє свої ліки. Терпкий кісточковий дух перебиває навіть козячий запах. Вогняні язички миготять на стінах, як образи на церковних павісах. А може, се мені в очах миготить від сонливості і дурманного тепла.

Баба обриває молитву і підходить до горшка. Дерев'яною варішкою зачерпує паленки і врочисто підносить до губ. Смачно морщиться, очі її світліють.

«Огнем побита, – тихо каже. – Менше дрівець клади», – і вертається в свій закут домолюватися.

Хоч інші й не любили бабу, я до неї тягся. Мене зачаровували її сутемні ворожіння, мене веселили її замашні приповістки. Вони, як зернята, позападали мені в пам'ять: «Коби здоров'я, а гріхи будуть», «Многі ворони і коня вб'яють», «Розумний пес на вітер не гавкає», «Чесному честь і під лавицею», «Кедь робиш махом – піде прахом», «Чоловік пахне вітром, а жона – димом», «Голого ремінь гріє», «Біда вимучить, біда й виучить», «Який корч, такий і прутик»...

Бульк-бульк-бульк...

Кажучи за свій родовий корч, як обійти старшину. Я вже казав, що батька не мав. Та він був. Я довгий час не розумів, чому на мене сільські діти гойкають «панчук». В науці першим був, за се в школі мені горнятко молока давали. Раз управитель прийшов на урок, дяк до нього масно-рясно цікавився. Тоді покликав до таблиці мене. Все, що просив, я написав і виразно прочитав.

«Чисто пише, гладко читає, – похвалив управитель – Чий дитвак?»

«Панчук-копилець», – захихотів дяк.

«А-а-а, – догадався управитель. – Кров! Від рівного дерева рівна й тінь».

Челядь називала моїм вітцем молодого пана Драга, що приїздив сюди з Відня до діда на вакації. Так і спізнався з моєю мамкою. Коли по родах витрутили її з панщини, старий Драг дав їй пакунок – рясну плахту на косички, червене монисто і бляшану шкатулку з кавовими цукрами. Баба не дала їх з'їсти, а розтопила з олією і намалювала тою фарбою на печі двох лебедів, що цілуються дзьобами.

Няня свого я ніколи на очі не бачив. Він з Відня давно сюди не потикався. А старий Драг, коли я став недолітком, брав мене пастушити на літо. Добре годував, приодяг. Якогось вечора, коли я вертав з худобою, перестрів нас на бричці. Підкликав перстом і строго зазвідав:

«Виджу, з книжкою ходиш? То що ліпше – читати чи кози пасти?»

«Кози мені не заважають читати, – виповів на те я. – А їм не заважають мої книжки».

«Овва, – збитошно скривився пан. – То мої кози мають розумного пастиря...»

Мені видалося тоді, що його студенкуваті сірі очі ледь потеппліли.

Восени мене покликали до гімназії, і я легко пройшов пробу. Дали мені задурно тужурку, шапку, юхтові чоботи і шкіряну ташку через плече. На вулиці Керамічній у Хусті приставили на квартиль, де я й столовувався за державний кошт. Професор Матіко, що нараз полюбив мене, раз виповів: «Ти маєш мати велику адорацію до пана Драга. То його клопотом стелиться тобі наука, легіню».

А по часі той же Матіко, що читав нам у гімназії історію й філософію, розказав і про самих Драгів.

Мадярський король у 1332 році за вірну службу наділив лицаря Драга Хустським замком із землями, що його обіймали. То був смілий полководець-рубак, його смуглу хмуру твар спотворювали рубці. А норов мав такий чортіватий, що й прозвали його Драгом. По-румунськи се означає чорт. Звідтоді царини вздовж соляного шляху називаються драгами, і село тут фayne заснувалося – Драгово. У твердій руці держав свою домінію той володар. Король і сам боявся наремного васала, часто мав з ним сутички. Аж доки не наказав вибити його з хустських мурів і витіснити в румунські Карпати. Так чорний лицар відійшов у безвість, та сім'я його розсіялося по руському Мараморошу і Трансільванії. До тих Драгів волею судьби приліпився і я.

З молодим професором у вакації ми брали заплічники і рушали в піші мандри попід гору Менчул. Ішли камінною дорогою коло возів, що плуганили з Шандрова сіль і ропу. Сю дорогу в непролазних хащах били ще даки, наші пращури з голубими очима й войовничими серцями, котрі потім звели на пси Римську імперію... Звертали ми на звивисті пішники контрабандистів, якими ті ходили за горівкою-миндрою в Сигот. Присідали до ватри бокорашів-плотогонів, що провадили Рікою дараби в долину. Купалися-раювали в Тисі, під вільховими корчами ловили довгописких марен з білими вусами. На берегах тут колись стриміли в небо, як струни, височезні тиси, з яких римляни й германці тесали храми й кораблі. А тепер із голих ґруників до нас кліпали на сонці золоті цибулини церковець. Пили ми й шипучий буркут із криниці, коло якої ставав сам цісар Франц Йосип. Тому й прозвали сю місцину Бовцар. У мочаристих Кірешах милували очі мідянками (по-книжному нарциси), котрі наче білими зіздами впали з неба і пахучим покрівцем заткали долинну ширінь.

«Оде, цімборе, вона перед тобою – наша безіменна земля, – зачудовано придирав Матіко. – Земля, яку один мудрий чоловік нарік Сріберною... То чи треба нам коло неї ще які чужі золоті гори й молочні ріки?!»

Я перечливо хитав головою. Мене не лакомила ніяка чужина.

Бульк-бульк-бульк...

...Солодку дрімоту урвала шишка, що шлюпнула в мою купіль. Я вилушив з неї п'яток горішків і ласо зжував – першу трапезу сього дня. Зачерпнув жменю води – вона відгонила нафтою, яку баба нараювала мене глитати, коли кололо в животі. Чорна вода наче виссала з мене смертельну втому, хвора рука, хоч і кволо, та подавалася. Може, дякувати ведмедю, що торгнув мене лапою, а може, кістка стала на місце, коли я катулявся вниз? Так усе добре звершилося. Я живий, зігрітий і убезпечений. Ачей, ведмідь з того захмар'я не злізе сюди.

Я вбрався і роздивився окіл. Просто очей лежала широка, як панський двір, галява, припараджена блідим первоцвітом і козодресом, чиї цвітки чимось подобилися до козячих писків. Обручем нависала над видолинком кам'яна стіна, з котрої я сюди і зсипався. Де-не-де вона була підбита іржавим ялівцем і жмутами висхлого колькавника. Скалу огинав примучий потік,

такий бистрий, що, видавалося – вода перевертає каміння. А далі просторився чорний ліс. Чорнили його темні кострубаті смереки впереміш із густим стовбуряччям дубів. Чи не сей ліс мав тоді на оці сотник?

Стояла тут якась осібна загусла тиша, яку прошивав срібною ниткою дзвін поточини. Чулося тут тепліше, ніж нагорі. Яскріла вже добре розвинута зелень, птиці возилися з гніздами, полоз вигрівався на осонні. Либонь, гаряча підземна жила, що випорснула в розколину, гріла цілу межигірну котловину.

Любо тут було. Якби така картинка трафилася в наших переходах із Матіком, ми там неодмінно стали б табором на ночівлю. Про неї вартувало зараз подумати й мені. Найперше я розкутуляв перев'язь на руці – у травичю, блиснувши лезом, ковзнув багнет. Дарчик від командира. Чи, може, від самої долі? Тепер я міг зладнувати собі сяку-таку постелю. Нарізав ялинових лап і став глядати зручне для ночівлі місце. В підшві скали з'яв читавий видовб, над яким нависав кам'яний дашок.

«Тут і від вітру схрон, і дощ не намочить», – подумав я і зніс сюди свою зелену устілку. А для укриття нарізав сухої осоки, яка густо шелестіла довкола булькотливого озерця.

Коли з сим порішив, подався клопотати про якусь вечерю. Що я тут міг наstarати для ідла? В торішньому листі нашімрав жменю букових жолудів, що вже кільчилися хвостиками ростків. Гіркувата потрава, та що вчиниш – порожнє черево прилипало вже до хребта. Добре, що далі трафився істівний каштан, який у нас називають «гістиня». На смак ліпший, але зараз, по весні, відгонив пліснявою і стягував язик. Не так наситився я сим, як заморив черв'ячка голоду. Дикий щавель мало перебив пісну гірчавість тої іди.

Коли вертався до свого стійла, запримітив на узвишші табунець молодих берізок. От чий солод мені тепер не завадить! Березовим соком я любив гоститися ще з пастушого дитинства. Надрізав кору, всилив у неї порожнисту стеблину і ліг під березою так, аби з цівочки мені цяпало прямо в рот. Нараз заточилося рідко, а далі густіше. Від твердої свіжості соку мені аж задзвеніло в скронях, замерехтіли темні павучки в очах. Дерево плекало мене, як прибудлу дитину. Вимордуваний, ослаблений організм набирался земної моці. Лежачи собі так, я бачив на тлі неба обрис скали, під якою примудрив собі пристанище. Час і вітер нещадно пощербили її, витворивши щось схоже на чоловіче лице. Так і є: круте чоло, горбкуватий ніс, випин вусів, зціплені губи і широка, закорінена в хащу борода. Когось мені так навіював сей камінний лик... Та діда ж! Мого діда! Наплив споминів про домівство зігрів мою вихолоджену в блуканнях душу. І тут же блиснув у голові неспогаданий здогад: а що коли се мій другий дім?!

Лячні думи снувалися в тісний ланцюжок: щось чи хтось наче вів мене сюди впродовж останньої седмиці... Гарнізон Карпатської Січі... Красне поле, яке радше б назвати кривавим... Вибір чолового Скобала, що впав чомусь на мене... Ріка, що винесла мене на берег... Ведмідь, що загнав мене в кам'яний міх... Тепле озеро... І ось скала з такими рідними рисами...

Я придивився пильніше – скала всміхалася мені.

Другого ранку, як на світ благословилося, рушив я в екскурс своїми володіннями. Та й дрижаки, які хапав цілу ніч, змушували думати про вогонь. Сокрушена бурею яворина послужила мені за мостик. За кілька ступнів від річища громадився ліс, що стрів мене похмурою вільгістю. Дихання спирав пласт гнилого листя, що аж гойдався під ногами. Дерев стояли в такій близькості одне до одного, що за десяток метрів не було просвітку. А ще підпирали їх полегли брати, всохлі чи порушені вітром, обплітали ліани й мотузяччя дикого плюща, ядучі шапки омели. Тугі гребені папоротей і колючі кущі глушили й той мізерний простір між стовбурами.

Солдатським ножом тут собі не допоможеш. Я пролазив у шпари, як у живопліт забутого городища. Робив затеси на корі, щоб знати, як вернутися назад.

В глибині хаші гусла тиша, якась похмура, аж крижана. Птиці тут майже не озивалися, звірячих слідів не видно, зате сирі яруги повніли тучними жабами й слимаками, а з листяних куч сторожко зорили щурячі вічка. Перелізаючи бурелом, я провалювався в трухляві діри, повні червів.

Ліс гнітив, туманив очі, плунав думки. Щоб осмілити себе, я гунав палицею об дерево – і ліс здригався, хворякувато гугнів, тріщав схиленими сухаринами. І довго ще по тому тривожний шерех одлунював у вершках.

Добру годину я продирався через хаші, доки не вперся в камінну загороду. Змірявши оком приблизно сорок п'ять градусів, я повернув на полудень, вгадавши керунок за мохом на корі. Ще година ворискання з непролазній химороті – і я вийшов до знайомого потоку. Подався вздовж русла і знову дійшов до прямовисного крем'яного муру. Потік губився в розщелині, гейби пропадав під землю. Зате скальна порода тут була ніздрювата, крихка й аж іскрилася на сонці. А під нею – повно карічок від дрібних копит. Дикі кози, здогадався я. На глевкій землі тягся рівний топтанець слідів. До лісу ніякого ходу не було. Дика маржина діставалася сюди з крутого бескеття. На водопійло, розумів я. Але нащо звірині товктися під скалистою брилою?

Я підійшов ближче, лизнув кристалистий камінь – і до мене все дійшло. Сіль – от що притягувало кіз! Ножом відколов кілька грудок і вже мав у кишнях трофей на спожиток. Виходить, я не сам у сьому пустинному обручі гір. А в тому, що се таки круглий котлован, запевнився після того, як протяв ще один 45-градусний прохід на захід. І мене вивело на знакомий яворовий місток. Зачароване коло замкнулося.

Зачумлений від думок і сумнівів, кинув тіло на ялинове лежбище і замкнув очі. Десь далеко пульсував людський світ, а тут відрубно скнів я – мізерне зерня, завіяне лихим вітром у камінну яму закрайних Карпат. Втікаючи від смерті, я впав у смертний склеп, де якусь часину, може, ще проживу черв'яком, доки сам не стану черв'яком поживою. І що ліпшого я добув?

У сьому лісі нігда не звучала сокира, нога людська не топтала тут ряст. Бо кому сюди закортить злізти, та й нащо? Сюди можна лише впасти і чудом залишитися живим, як се сталося зі мною. То хіба се не варте подяки? Я став на коліна й помолився. «Амінь!» – завершив я і постановив собі

вручити подальшу долю в ті руки, що привели мене сюди. Бо що інше лишалось мені робити?

Пекучий голод скребтав кишки. Трусила передвечірня холодінь. Се змушувало братися до діла. В лісі я знайшов трутовик, пористий гриб, що смокче соки з дерев, назбирав сухого моху й бадилляччя. Се я вимостив, як гніздо, в колодязику з каміння і пішов на рінник шукати камінці для кресала. Круглі голяки не годилися, тому я наколов гранітних осколин і взявся за огненну ворожбу. Дітваком я не раз пильно слідкував на толоці за тим, як дідо Гафич викресує вогонь.

Відщипнув кусник із губчастого трутовика і притулив до моху. Тоді почав чиркати один об другий камінці. Іскри напrawdę цвіркали в мої долоні, гарячі крупини сипалися на трут, але губка не тліла. Аж коли геть наморився і скришив на пісок свої камінці, я здогадався притулити губку до щок. Вона була студена, сирувата. Як така запалиться?

Пригадалося, що дідо Гафич свій трут і кресало носив у шкіряному кисеті за пазухою. Майстерштик для вогню брався до рук сухий, нагрітий тілом. Вчинив так і я – засилив за сорочку губку і кремінці, щоб до ранку вони просохли. Зморений і зневірений марними трудами, пожував молоденьких ялинових пагонів і зарився в своє сіновище. Щоб ліпше зігрітися, руками обхопив плечі й занурив лице в груди, як дитинча в материнській утробі. Так я боронився від дикого тутешнього світу.

Ще клубилася передрання мжа, коли, гнаний голодом, я пустився в промисел. Вчора на якомусь пні я зогледів шапку глив, що перебули зиму й віджили. Мав надію, що вогонь я таки викресу і грибова печеня наситить мене. Але пня того я не знайшов, вертався впорожні з подертими руками й лицем. Зате в млакуватому підліссі я надібав надуту ропуху з жовтою звіздою на грудині. Такі дорідні жаби мені ще не стрічалися.

Криво осміхнувся сам до себе: «Колись ми хихоніли з професорських казок про жабоїдів-французів. Хочеш не хочеш, а мусиш у се повірити...»

З ліщини я виламав рогачку і підступив до жаби. А та вилупила на мене зачудувані пульки і так сердито скреконула, що я обмер. А сама з легкістю скочила вбік ачей на метр. Я за нею, і на п'ятому кроці розсішкою таки впокорив її. Ніс жабу за лабу, зацінюючи тужаве, як у молодого когутика, стегенце.

Здобич я притис камінцями на карнизі скали, щоб не втекла. А сам знову приступився добувати вогонь. Як я не мордувався, як не дув на трут, що вже добре просох і побурів, та жаданого димка не дочекався. Чи мої кресальці були не такі, чи мої пальці для сього були невправні?

Тоді я рішив діяти іншим штибом. Знайшов на березі потічка дерев'яний цурпалок, облизаний водою і відбілений сонцем. Вирізав суху паличку. Тоді продірявив ножом трутову губку і запхав у неї паличку. «Тепер, – мислив я, – будуть три точки тертя – полінце, трут і паличка». Поплював у руки, як се робив мій дідо, коли приступав до значимої роботи, і почав. Ціпочок закрутився в мої долонях, як веретено. Я робив се так, як бачив колись на образчиках про давніх людей.

«Невже ті дикуни в шкурах, що жили в страху перед звіром і небесним громом, знали і вміли більше за бувалого заброду, чинного матуранта гімназії?!» – гоноровито питав себе я. Смішний і нерозумний, я не чаяв ще тоді, що істинні школи мої лише починаються...

Долоні розпеклися раніше, як дерево. Я змочував їх і крутив паличку далі. В голові теж крутилося, тіло змокрило під платтям, затерпли коліна. А я все снував і снував своє веретено, вслухаючись, як під губкою кришиться на порохняву деревинка. І сталося: гарячі ніздрі вхопили запах перепічки, паленого листя. Сей запах був мені зараз найсолодшим у світі. З дірки несміло, як з пригаслого цигаретлика, сіпнувся сивий димок. Я припав до нього ротом і зачав навісно дмухати, прикладаючи моховиння. Губка тліла, димок густішав, і враз у лице мені бризнув племінець, обпалюючи брови.

Перше, що спало мені на гадку, – вогонь сей живий! Він звивався з веселим тріском, пожадливо хапаючи мох і сіно, смачно облизуючи паличку, яка його породила. Чмокав, попискував від насолоди, шемрав щось своє. Наче говорив до мене. І я, не володаючи собою, схилив голову, вклонився вогню, як живому челяднику. (Мине не хтозна скільки часу і я так же навчуся вклонятися в подяці дереву, стеблині, птиці, рибі, каменю, сонцю, небові, дощеві, землі...За те, що вони є і я є з ними. І не чаючи на потвердний одвіт, дочекаюся їх навзаємности.)

Лише коли кинувся за хворостом, увидів, що долоні стерті до крові. Та тільки би жури. В мене був огонь, була своя ватра-спасителька! Накидавши в огнище ломачця, я сів перепочити. Так, зігрітий і вколисаний тихим воркотанням, задрімав.

Снилося, що мене опосіла якась слизька паскудота, навалилася на груди, не дає дихнути, затуляє рот і очі. І я, знерухомлений, лежу пластом під сією повзучою лавиною. Пробудився в дурмані і явність пойняла мене ще більшим жахом. Усе довкола було встелено жабами, що кишіли, горбатилися в два-три ряди – рябі, жовтуваті, бородавчато-сірі, червоні, як грань, і зовсім крихітні зелепухи. Найгрубіші топтали мене, злосно б'ючи, як копитцями, тонкими лабиськами. Дивострах сієї картини повнився тим, що мерзка жабина маса совзалася беззвучно. Жалібно рохкала лише принесена мною ропуха під каменем у виямці скали. А інші наміряли підскочити до неї, гупалися об брилу і зсипалися долі.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=24161290&lfm=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне

МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.